

Stalinin kultin juurilla

Helsingin yliopistossa järjestettiin 1. maaliskuuta 2002 luentotilaisuus Josif Stalinin persoonasta ja psykoanalyysin mahdollisuuksista Venäjän tutkimuksessa. Samalla esiteltiin professori Daniel Rancour-Laferrieren suomeksi ilmestynyt teos *Stalinin psykye: Psykoanalyttinen tutkimus*. Tilaisuudessa puhuivat Pirkko Lahti, Markku Kivinen, Juhani Ihanus ja Martti Siirala. Tilaisuuden organisoivat Johan Bäckman ja puhetta johti Sam Inkinen.

Suomen mielenterveysseuran toiminnanjohtaja Pirkko Lahti kertoi, ettei Stalin ollut klassinen hullu, vaan psykopaatti, jolla myöhemmässä vaiheessaan oli paranoidisia piirteitä. Stalin oli väkivaltaisen isän poika. Suomalaisenkin tutkimusten mukaan lapsena väkivallan kohteeksi joutunut tulee itsekin helposti väkivaltaiseksi. Suomessa oli aiemmin jopa rekisteri pahoinpidellyistä lapsista. Lahti kysyi, hakiko Stalin koko elämänsä ajan symbolista ihailua sisältään olemalla samanlainen kuin isä. Lahti epäili, että Hitler olisi ollut Stalinille eräänlainen isähahmo.

Lahten mukaan jokainen meistä, myös hallitsijat, pyrkivät olemaan oikeassa ja hyviä ihmisiä. Neuroottinen Stalin leikki talonpoikaa ja oli falskisti vaatimaton, rakensi valtajärjestelmää ja keräsi ympärilleen ”Pavlovin koirien” kuolaavan joukon, sekä kompensoi fyysistä ulkomuotoaan. Stalinin imago rakennettiin siten, että hänestä tehtiin Venäjän kansan pelastaja, ja siinä oli ”kiva olla mukana”.

Lahti kirjoittaa esitelmäpaperissaan: ”Itse asiassa voisin väittää, että meissä jokaisessa asuu pikku Stalin. Olemme ’näyttelijöitä’, esitämme rooleja. Kaikki

riippuu siitä, miten hallitsemme itsessämme olevan pahuuden ja minkä tyyppisiä ärsykeitä, traumoja ja kokemuksia saamme oman elämämme aikana. Pahuuden kokeminen ja tunnistaminen on itsetuntemusta. Se määrittäytyy oman egon, oman moraalin ja etiikan lähtökohdista.”

Markku Kivisen mukaan 1900-luvun keskeinen poliittisen ajattelun teema oli kysymys siitä, mistä totalitarismi kumpuaa. *Perestroika* -kirjasarjassa ilmestynyt *Osmyslit kult Stalina* (Progress 1989) sisältää uudelleentulkintoja Stalinin kultista. Lännessä on kaksi suurta linjaa stalinismin selittämisessä: yhtäältä perinteinen totalitarismiteoria, jossa stalinismi ja natsismi samaistetaan. Toinen perinne on revisionistinen, jossa stalinismia on selitetty kulttuurihistoriallisesti yrittämällä katsoa, mistä maaperästä se kumpuaa. Stephen Kotkinin kirjan *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization* (University of California Press 1997) mukaan stalinismi ei ollut ainoastaan valtajärjestelmä, vaan kysymys oli monitasoisesta yhteiskunnallisesta ilmiöstä, jota voidaan nimittää erityiseksi sivilisaatiomuodoksi. Stalinismi ei ollut vain ihmisen nöyryyttämistä, vaan teki myönteisiäkin asioita mahdollisiksi: sosiaalinen nousu, elintason kohoaminen, koulutusmahdollisuuksien lisääntyminen ja urbanisoituminen.

Kivisen *Sosiologia ja Venäjä* -teoksen mukaan kaikissa kulttuureissa tehdään ero pyhän ja maallisen välillä. Stalinin patsas tai itse Stalin on osa kertomusta siitä, minkälainen neuvostoyhteiskunta oli ja mitkä asiat siellä olivat pyhiä. Mikä on se kertomus, jonka varaan neuvostoyhteiskunta rakentui? Kivisen mu-

kaan siellä luotiin uudenlaista, parempaa, edistyneempää ja tieteellisesti johdettua yhteiskuntaa, jossa kehittämällä tuotantovoimia ja teollistamalla maata luotiin uusi ja nykyaikainen venäläinen yhteiskunta. Tämä tarina sisältää monia kiistämättömiä tavoitteita: tiede, edistys, teollistaminen, kaupungistuminen. Kuinka moni on valmis haastamaan tieteen auktoriteetin, Kivinen kysyi.

Mutta yhteiskunta oli täynnä erilaisia tabuja, toiminnan tarkeituksettomia tuloksia. Yksi tällaisista oli kaaos, eli yhteiskunta ei kehittyntykään suoraan kohti edistystä. Syyn selittämiseksi mobilisoitiin kulttuurisia resursseja keinoista, joilla venäläiset olivat tottuneet selittämään maailmassa olevan pahan demonien ja pahojen henkien aiheuttamaksi. Stalinin virheiden aiheuttajiksi leimattiin porvaristo, imperiaalistit, trotskilaiset, buharinilaiset, lääkärien väitetty salaliitto jne. Stalinin terroria tulisi selittää ei yksinomaan sen kautta, että se oli paranoidinen ja patologinen, vaan siinä mobilisoitiin kulttuurisia resursseja. Kivinen kutsuu tätä todellisuuden demonisoimiseksi. Tabuja oli muitakin: uusi hallitseva luokka eli nomenklatura sekä NKVD, joka pani toimeen demonisoinnin. Tabu oli sekin, että maalaismainen elämäntapa säilyi kaupungeissa, eli kaikki ihmiset eivät olleet tehokkaita neuvostokansalaisia.

Kivisen mukaan stalinismin kysymykset eivät ole etäistä historiaa, vaan mitä suurimmassa määrin läsnä siinä todellisuudessa, missä venäläiset elävät. Vaikka Stalin on poissa, organisaatiot, suuret institutionaaliset käytännöt ovat siellä edelleen. Jos niiden kanssa ei tehdä tiliä, uutta yhteiskuntaa ei voida rakentaa.

Martti Siiralan mukaan stali-

nismi vainoineen ei ollut ainutlaatuista pahuutta, koska siihen voidaan rinnastaa kristinuskon saavutukset: miekkalähetys, noitavainot ja holokausti. Siiralan mukaan ”olemme kaikki mukana sekä myötätekijöinä että myötäsyyllisinä että myötätuottajina yhteisömme pahuudelle”. Siiralan mukaan ”olemme kaikki syyllisiä”. Länsimaisen yhteisöpatologian juuria tutkimalla voimme ymmärtää niin stalinismin kuin muunkin yhteiskunnallisen ilmiön pahuutta. Stalinismissakin kyse on vuosisataisesta jatkumosta, mutta samalla ihmisenä olemisen perusteista. Stalin-ilmio oli ”kollektiivinen messiaaninen illuusio”.

Siiralan mukaan Venäjä on ”äärettömän ihmeellinen valtiopakkaus”, joka sisältää yli sata erilaista kansallis-kulttuurista yksikköä ja on valtiomuodosteenä ”mahdollisimman epäorgaaninen ja oikeastaan mahdoton”. Stalinismin sisältänyt valtava jännite: venäläisessä yhteiskunnassa on jossakin koko ajan olemassa ihmiskunnan mittakaavassa poikkeuksellisen syvä kollektiivinen omatunto, jota ilman sellaiset kirjailijat kuin Tolstoi, Dostojevski, Tšehov ja Gogol eivät ole ajateltavissa. Jännite syntyy siitä, että ”voimattomuuden ohella venäläiset ovat samalla koko maailman omanatuntona”.

Juhani Ihanuksen mukaan ei voida sanoa, että pelkkä Stalinin lapsuus olisi aiheuttanut terrorin, vaikka sillä oli merkittävä osuutensa. Ihanus muistutti myös Hitlerin sitoutuneen voimakkaasti äitiinsä. Freudin mielestä on erittäin vaikeata siirtää yksilopsykologisia käsitteitä suurten joukkojen käyttäytymisen tulkintaan. Freud vastusti psykoanalyysin käyttöä teologiana tai ideologisena maailmankatsomuksena. Ihanuksen mukaan psykoanalyysin on edistänyt ”intiimiyden tyrannia”: se toi näyttämölle intiimit ristiriidat ja muutti

yksityisyyden läpinäkyväksi ja manipuloitavaksi.

Ihanuksen mukaan Stalinissa toteutui lasten kasvatuksen perusasetelma: Stalinin ja hänen alamaistensa välille syntyi ”tarpeiden vastavuoroisuus”. Stalin tarjosi suojaa perusjärkytyksiltä, mutta oli vainoava. Stalinin lapsuudessa kokemat asiat (väkivaltainen isä, ylihuolehtiva äiti) eivät olleet vieraita valtaosalle venäläisistä. Maaperä oli otollinen vuorovaikutukselle, jossa toisnettiin lastenkasvatuserityksiä. Ihanuksen mukaan psykoanalyysin vaikeutena on yksityiskohtaisen materiaalin saatavuus. Freud kirjoittikin eräälle historioidisijalle, että historian toimijoiden todellisia motiiveja ei kukaan tiedä. Tilanne on sama kuin tulkitsisi unta, ilman että unen näkijältä saataisiin täydentäviä assosiaatioita.

Historian tapahtumien tulkinna voidaan toki käyttää muitakin psykologian teorioita kuin psykoanalyysiä. Stalinissa oli verenhimoisuutta ja koston ilmentymiä, jo nuorena hän osoitti pyrkimystä kostaa vihollisille. Stalin edellytti omaan henkilöönsä kohdistuvaa palvontaa, mutta toisinaan näkyvillä oli itseironiaakin. Stalinin oma mielipsykologia oli Pavlovilta kehitetty ”kollektiivinen refleksologia”, joka koski suuria ihmisjoukkoja ja sopi Stalinin mielestä työläisten kasvattamiseen (esim. tehdashalleihin oli piirretty valmiit askelmat työsuorituksia varten). Vaikka Stalin kielsi psykoanalyysin, hänen poikansa oli jonkin aikaa psykoanalyttisesti suuntautuneessa lastentarhassa.

Johan Bäckmanin kysyessä Ihanukselta, mitä mieltä tämä oli itseanalyysistä tutkimusotteena, Ihanus sanoi, että se mahdollistaa emotionaalisen eläytymisen. ”Objektiivinen tieto” voi sulkea täysin pois psykisen todellisuuden, ja teologiset rakennelmat suojelevat ihmistä psyykkiseltä

todellisuudelta ja estävät näkemästä emotionaalisia järkytyksiä. Ideologiat pitävät usein yllä narsistisia arvoja, koska rationaalinen lähestymistapa ei saa tuoda esiin järkytyksiä ja traumaattisuuksia.

Aappo Kähönen kysyi, minikälaista keskustelua Venäjällä käydään stalinismista. Kivinen kertoi ilmapirini muuttuneen ja stalinismikeskustelun olleen aktiivisinta perestroikan aikana. Sivistyneistön keskuudessa vallitsee Venäjän erityisasemaa historiassa koskeva pohdiskelu, eikä siinä liene tilaa suurelle stalinismitilitykselle. Oman menneisyyden reflektiivinen haltuunotto on harvinaista ja mielialat vaihtelevat puolelta toiselle. Transition alussa kommunismi nähtiin surkeutena, nyt yleisempi on kertomus siitä, että ”aikaisemmin olimme rikkaita ja kaikki oli hyvin”.

Viimeisenä yleisökysymyksenä tiedusteltiin, tulisiko Stalinia ”kiittää” siitä, että Suomen ”kävi miten kävi”. Martti Siirala sanoi, että jos ei olisi ollut Stalinia, olisi varmasti löytynyt joku toinen toteuttamaan saman ja ratkaisemaan jollakin tavalla samat kysymykset: ”Messiaaninen tehtävä olisi kyllä löytänyt tekijänsä.”

Kivisen mukaan Suomi oli onnekas, koska tulos oli menestystarina. Kun länsi vihdoinkin Normandian mairhinnousun jälkeen avasi Stalinin kaipaaman toisen rintaman Euroopassa, Stalin ei lisännytään painetta kohti Berliiniä, vaan aloitti suurhyökkäyksen Suomen suuntaan, selvästi tarkoituksena koko Suomen valloittaminen. Neuvostoliiton hyökkäys saatiin kuitenkin pysäytetyksi Tali-Ihantala -linjalle. Tässä vaiheessa Stalinille tuli kiire Berliiniin, eikä Suomen rintamalle enää tuotu uusia vahvistuksia. Stalin päätti lisätä painetta kohti Berliiniä ja jättää Suomen siihen missä se oli. ”Oltaisiin voitu tulla Tornioon saakka, silloin Suo-

mi olisi mennyt, mutta koska haluttiin mennä Berliiniin, Suomi säästyi”, Kivinen muotoili.

Vaikka Stalinin toimilla oli tässä historiallisessa kehityksessä merkittävä osuus, hänkin joutui toimimaan strategisen kokonaisuuden ehtoilla ja huomioimaan vastarinnan lujjuuden. Suomalaiset luovivat vaikeissa tilanteissa

parhaansa mukaan, mutta edelleenkin voidaan kysyä, kannattiko mennä mukaan Barbarossa-suunnitelmaan vuonna 1940. Kivisen mukaan sotien jälkeen suomalainen politiikka on ollut taitavaa. ”Suomen historia on monenlaisten strategisten konstellatioiden tulosta”, Kivinen sanoi.

Johan Bäckman

Venäjän liikuntakulttuurin tila

Joukko venäläisiä ja suomalaisia asiantuntijoita kokoontui kahden päivän ajaksi pohtimaan liikuntahallinnon kysymyksiä. Joensuussa syyskuun 12. ja 13. päivänä pidetyn seminaarin järjestelyvastuun kantoivat Itä-Suomen Liikuntaopisto, Interreg III A Karjala -ohjelma sekä Pohjois-Karjalan liitto.

Venäläisen liikuntakulttuurin murrosvuosista ja niihin ajoittuneista valtionhallinnon toimista alusti Karjalan Tasavallan kansallisuuspolitiikan asiain valtionkomitean puheenjohtaja Jevgeni Šorohov. Aiemmin urheilu- ja liikunta-asioista vastaavana Karjalan Tasavallan ministerinä toiminut Šorovov olikin oikea henkilö asian tarkasteluun, sillä hän oli keskeisessä asemassa tasavallan vuonna 1994 voimaan astuneen liikuntalain valmistelutyössä. Kyseinen laki oli ensimmäinen koko nykyisen Venäjän alueella hyväksytty liikuntalaki.

Šorohov esitti, kuinka Neuvostoliiton sortumisen jälkeinen liikuntatoiminnan notkahdus pakotti kiireisiin toimiin tilanteen korjaamiseksi. Vuosille 1991-95 laaditun kehitysohjelman turvin pyrittiin säilyttämään liikuntalaa johtava valtionjärjestelmä sekä varmistamaan paikallisella ja tasavallan tasolla eri elinten yhteistyön sujuvuus. Vuosien 1996-2000 ohjelman painopiste siirtyi alueellisen urheilutoiminnan oikeudellisen perustan vahvistamiseen. Juuri tähän vaiheeseen liit-

tyä laaditun liikuntalain toimenpiteiden toteuttaminen. Lakia täydennettiin sittemmin yli 20 erilaisella asetuksella.

Hallinnollisilla toimenpiteillä on ollut suotuisia vaikutuksia Karjalan Tasavallan urheilutoiminnalle. Muun muassa urheilukouluissa opiskelevien määrä on lisääntynyt vuoden 1991 19 000 oppilaasta vuoden 2000 28 000 oppilaaseen. Urheilukoulujen valtiollista tukea on myös voitu kasvattaa, joten vakituisten virkojen ja valmentajien määrää on kasvanut. Myös urheilu- ja liikuntatapahtumia on järjestetty aiempaa enemmän.

Šorohov painotti alustuksessaan suomalaisten yhteistyökumppanien kanssa tehdyn yhteistyön merkitystä. Esimerkiksi 1990-luvun alun vaikeina vuosina Karjalan urheilujärjestöjen ja TUL:n itäisten piirien välisessä vaihdossa oli vuosikymmenen aikana 2 000 nuorta urheilijaa, valmentajaa ja urheilun asiantuntijaa. Tuleviksi haasteiksi Šorohov listasi oikeudellisen toiminnan parantamisen, lasten ja nuorten urheilun ja liikunnan kehittämisen, joukkoliikunnan ja matkailun kohentamisen sekä huippu-urheilun edellytysten parantamisen.

Karjalan Tasavallan Urheilun, liikunnan ja turismin valtionkomitean varapuheenjohtaja Semjon Tarasov esitti alustuksessaan, millainen rooli urheilujärjestöillä ja johtavilla hallintoelimillä on

tasavallan liikuntakulttuurissa. Myös Tarasov osoitti, kuinka liikuntatapahtumien ja urheilutalaisyksien määrä on lisääntynyt 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Erityisen tärkeänä hän piti kunnalliselinten aktiivista toimintaa. Ilman niiden myötävaikutusta on vaikea muuttaa elämäksi käytännöksi tavoitetta lasten ja nuorten terveestä elämäntyylistä. Liikunta- ja urheiluharastuksen lisäämiseksi rahaa olisi sijoitettava uusien liikunta- paikkojen rakentamiseen ja jo olemassa olevien peruskorjaukseen.

Paikallistason toimeliaisuudesta seminaarissa puhui Kostamusta esimerkkinä käyttäen Aleksandr Tserednitsenko. Hän kertoi, kuinka palkallisten urheilun ja työntekijöiden määrä on tipahtanut Neuvostoliiton aikojen 56 työntekijästä nykyiseen kolmeen. Taloudellisten voimavarojen niukkeneminen on pakottanut etsimään lisäpönttä vapaaehtoistoiminnoista. Itse Tserednitsenko toimiikin paikallisen nyrkkeilyseura ”Kamppailuhanskojen” puheenjohtajana. Urheilun ja liikunnan vapaaehtoisuudelle riittää tekemistä, sillä Kostamuksen 33 000 asukkaasta 50 %:a on alle 30-vuotiaita. Myös Tserednitsenko painotti urheilun ja liikunnan kansanterveydellisiä vaikutuksia.

Venäläisistä asiantuntijoista seminaarissa esitelmöivät lisäksi Sergei Malašov (Äänisen alueen urheilukomitean puheenjohtaja), Aleksandr Goihenber (Petroskoin Lasten ja nuorten urheilukoulu), Jevgeni Lukaš ja Juri Šlykov (Petroskoin Pedagoginen instituutti) sekä Vasili Filin (Karjalan Tasavallan urheilukomitea). Suomalaisalustajina seminaarissa esiintyivät Joensuun kaupunginjohtaja Juhani Meriläinen lisäksi Hannu Tolonen (opetusministeriö), Pekka Könni (Joensuun kaupungin liikuntatoimi), Esa Haapala (kansainvälinen ampumahiih-